

Благомир Бишевац,
арх. саветник
Историјски архив Краљево

**ЗАШТИТА АРХИВСКЕ ГРАЂЕ И
РЕГИСТРАТУРСКОГ МАТЕРИЈАЛА ДРЖАВНИХ И
ДРУШТВЕНИХ ПРЕДУЗЕЋА У ПРОЦЕСУ
ПРИВАТИЗАЦИЈЕ**

(Уводни реферат са саветовања архивиста у Београду, 14. децембра 2006)

Циљ овог реферата је приказивање основних карактеристика процеса приватизације, као и сагледавање последица и обавеза у вези са заштитом архивске грађе и регистратурског материјала, које би требало унети у све програме приватизације.

У вези са тим, сва предузећа која су ушла, или улазе, у овај процес имају веома бројне задатке које прописује законска процедура.

Иако је доста учињено, предстоје активности на плану заокруживања законодавног и институционалног оквира и стварање повољнијег амбијента да би се ови послови ваљано довели до краја.

У досадашњим поступцима и обавезама учесника у купопродаји нигде се не помињу обавезе чувања регистратурског материјала и архивске грађе. Наиме, сматра се да се третман архивске грађе сам по себи подразумева и нико га не помиње. Међутим, због обимног и динамичног посла, као и нервозе која влада у току процеса приватизације, нико се не осврће на питање заштите архивске грађе. Обично се дешава да се након потписивања уговора о купопродаји отвара нова фаза конституисања (израда и усвајање општих нормативних аката, избор органа скупштине, регистрација код Агенције за привредне регистре и пореских органа). У овој ситуацији сви забораве на заштиту архивске грађе.

Ово се најчешће дешава када одговорно лице које води архивску документацију, или секретар предузећа, по тзв. социјалном програму, оду из предузећа.

Након израде нових општих аката (статута и других) такође се заборавља на архивску грађу. Финансијску документацију друштвеног, па и државног предузећа, купац задржава, врши њену допунску ревизију, и слично, и она је ван архивистичког третмана.

Процес приватизације не тече од јуче. Он се одвија већ дужи низ година и то у неколико етапа условљених доношењем законских прописа који се односе на ову материју. У свим документима привредних реформи у Републици Србији приватизација је представљена ко кичма економских реформи. Зна се да је на подручју Републике Србије један део предузећа приватизован, односно код њих је извршена својинска трансформација применом ранијег Закона о основама промене власништва друштвеног капитала и републичког Закона о својинској трансформацији.¹

По овом закону из 1997. године, у процес приватизације ушло је много предузећа, с тим што овај процес код једних још увек није окончан. Трансформација је вршена путем поделе капитала, односно уписа акција тадашњим и бившим радницима предузећа, као и трећим лицима која су на то имала право.

Оваквим начином трансформације друштвеног капитала (путем стицања акција без накнаде у висини до 60% друштвеног капитала предузећа), у целини гледано, приватизован је мали број предузећа (подаци су из анализе Регионалне привредне коморе Краљево који су рађени октобра 2004. године на тему „Стање и проблеми у поступку приватизације на подручју Регионалне привредне коморе Краљево”). Из ових разлога, јула 2001. године, донет је нови Закон о приватизацији којим је на потпуно другачији начин уређена приватизација друштвених и државних предузећа.²

Према позитивним законским прописима, у Србији су архиви били обавезни да евидентирају све регистратуре из своје надлежности, и о њима ураде следеће евиденције:

1 „Сл. Гласник РС” бр. 32 од 22. 07. 1997.

2 „Сл. Гласник РС” бр. 38/2001.

- регистар активних регистратура,
- картотеку регистратура,
- досије регистратура,
- регистар организација престалих са радом,
- евиденције архивске грађе доспеле за преузимање.

Вођење напред наведених евиденција проистиче из Правилника о начину вођења евиденције регистратурског материјала који ужива претходну заштиту.³

Евидентирање регистратура и утврђивање стварне надлежности постаје све сложеније и теже услед израженијих појава које настају као последица великих трансформација. Овде треба добро проучити све основне појмове о регистратури, настајање архивских фондова, дефиницију регистратурског материјала и архивске грађе, и слично. Пре свега, неопходно је проучити стварну и територијалну надлежност архива која произилази из Закона о културним добрима и Упутства о разграничењу надлежности између архивских установа над архивском грађом и регистратурским материјалом.

Поступак и начин оснивања нових установа, институција, банака, па и предузећа, у знатној мери је прешао из локалних органа у републичке, и државних органа на приватне институције. Овде још увек није до краја утврђена стварна и територијална надлежност архива.

Прикупљање свих одговарајућих података о једној регистратури, насталих у процесу приватизације, као и утврђивање надлежности архива, није нимало једноставан посао. Овде се поставља и оправдано питање шта треба сматрати регистратуром и, аналогно томе, када почиње и када се завршава једна органска целина, један архивски фонд.

У складу са овим, архиви су обавезни да врше преглед архивске грађе и регистратурског материјала и налажу мере за отклањање утврђених недостатака. О прегледу архивске грађе израђују се записници у којима се констатује нађено стање и налажу мере. Упутством о евидентирању регистратура утврђени су подаци које један записник треба да садржи. Међутим, у записницима су

---

3 „Сл. гласник РС” бр. 28/1996.

сви подаци кратки и често не пружају комплетну слику о регистрацији, њеној архивској грађи и регистратурском материјалу. Требало би уложити додатни напор у вези са евидентирањем и вредновањем архивске грађе на терену, и прикупити:

1. Документацију о оснивању и почетку рада, статутарним променама, регистрацији предузећа и сл.
2. Имовинско-правна документа са земљишним књигама,
3. Нормативна акта (статути, споразуми, систематизација послова, стручна питања, основна делатност),
4. Програме развоја, планове рада и извештаје о раду,
5. Матичну књигу радника,
6. Персонална досијеа,
7. Завршне рачуне, картоне личних доходака и платне спискове,
8. Инвестиционо-техничку документацију и другу важнију грађу.

Новим Законом о приватизацији, из 2001. године, на потпуно другачији начин уређена је приватизација друштвеног и државног капитала. Његовом применом требало је да се створе бољи услови за промену привредне структуре, повећање ефикасности, рационализације, управљања ресурсима предузећа, унапређење пословања које ће довести до прилива свежег капитала (по могућству страног), за потребе финансирања предузећа.

По наведеном закону, приватизација је нужан али не и једини услов за развој привреде засноване на јаком приватном сектору који генерише профит, запошљава нове раднике и иницира раст стандарда.

Основни смисао продаје предузећа (која само технички подразумева дефинисање већинског власника државне својине), треба да буду инвестиције у развој пословања и јачања позиција на тржишту. Управо из тог угла треба посматрати ефекте приватизације и тражити одговоре на следећа питања:

1. Да ли је дошло до покретања производње и повећања степена коришћења капацитета после приватизације?
2. Да ли је предузеће добило кредитну подршку банака или фонда за развој?
3. Да ли је остао исти број запослених радника?

4. Да ли је после приватизације дошло до укњижавања имовине и да ли је дошло до резализације разних обавеза према радницима, одговорити на захтев штрајкача и слично?

Сва предузећа која улазе у процес приватизације имају бројне задатке које прописује сама законска процедура. У том поступку, као прво, мора се разлучити да ли се продаје сва имовина, или део имовине одређеног субјекта. Овде се поставља питање да ли је и архивска грађа део те имовине. Док се поступак приватизације покреће и припрема тзв. „проспект“ у коме се даје приказ основних података о субјекту приватизације, и то на посебном обрасцу који прописује Министарство за привреду и приватизацију, са жаљењем морамо констатовати да нису забележени случајеви да се у поменутом проспекту било где и било на који начин указује на регистратурски материјал и архивску грађу, као и обавезама новог или старог власника.

Чак и према истраживањима једне невладине организације (*Транспарентности Србије*) и њене објављене студије „Приватизација и транспарентност”, 2006. године у Београду, нигде се не помињу термини као што су архив, архивска документација, архивски фонд, и слично, што, такође, указује да се о проблему заштите архивске грађе и регистратурског материјала ни овде не поклања скоро никаква пажња.

По Закону о приватизацији, постоје два модела приватизације:

1. Продаја капитала,
2. Пренос капитала без накнаде.

Оба модела спроводи Агенција за приватизацију. Она анализира, спроводи и контролише цео поступак. Оглашавање се врши у средствима јавног информисања (штампа, телевизија, интернет и др). Оглашавање се врши да би се прикупили подаци о већем броју потенцијалних купаца.

Сама процедура продаје капитала спроводи се путем *јавног тендера* и *јавне аукције*.

Јавни тендер спроводи Агенција која образује тендерску комисију од, најчешће, четири члана. Комисија о свом послу сачињава извештај и исти доставља Агенцији у року од најмање 15 дана.

После спроведеног поступка долази до склапања уговора о продаји који обавезно мора да има: предмет продаје, уговорену

цену, рок плаћања, коришћење земље и друге обавезе учесника у купопродаји. Уговор се сматра закљученим када га потпишу и овере субјекат приватизације и Агенција.

У овом поступку нигде се не помињу обавезе заштите и чувања архивске грађе и регистратурског материјала. Често се захтева да се хитно испразне просторије у којима се чувала архивска грађа, канцеларије где су радиле правна, општа и финансијска служба, и сл. Најчешће се трага за архивском грађом имовинско-правног карактера, пројектном документацијом и документацијом основне делатности, ако се обављање делатности наставља. Сва остала документација: записници органа управљања, нормативна акта, персонална документација, завршни рачуни, платни спискови, картони л.д. и остала документација, ако раније није преузета од стране надлежних архива, остаје заборављена.

Нови власници правно се придржавају само обавеза које проистичу из потписаних уговора, а у њима, како смо већ истакли, нигде нема одредница које их обавезују на чување архивске грађе.

Још већа небрига о архивској грађи настаје када одговорно лице у једној регистратури, или секретар, одлазе из предузећа, по систему социјалног програма.

Има случајева да нови власник већинског пакета акција купи целокупну документацију и пренесе је у своје седиште и о тој архивској грађи се ништа више не зна. Навешћу један пример из Краљева:

Предузеће за физичку и електронску заштиту „Сигурност“ – Краљево, са 120 запослених радника, приватизовано је 2004. године. На аукцијској продаји предузеће је купила београдска фирма „Прогард“. Пословодству је дат отказ. Сва документација пренета је у Београд, у седиште власника већинског пакета акција. О архивској грађи предузећа „Сигурност“ више се ништа не зна.

Оваквих примера има још и они се најчешће завршавају на овакав или сличан начин.

Очигледно је да се у насталој процедури приватизације већина субјеката и њихових пословодних структура не осврће на питање заштите архивске грађе губећи с ума да је и то имовина.

Међутим, када је у питању производња и оживљавање промета и услуга, код једног броја предузећа дошло је до великог напретка, али и даље доминирају наслеђени проблеми из претходног периода. Овде се пре свега мисли на неусаглашене законске прописе, као и недовољну координацију између институција и државне управе.

Зна се да су предузећа која су ушла у процес приватизације извршила упис промена, и својих статуса, код трговинских судова, а из штампе и других средстава информисања сазнаје се да су агенције за приватизацију са истим раскинуле уговоре о купопродаји, јер нису испунили све уговорне одредбе, што се, такође, негативно одражава на заштиту архивске грађе и регистратурског материјала. Трагање за архивском документацијом настаје тек онда када ново пословодство у приватном предузећу буде суочено са потребом прикупљања одређених података и када жели да направи пресек утврђеног стања, било имовине или обавеза потраживања стварног задужења. У том случају архиви, као институције заштите, често се обилазе, и тек се онда уочавају одређени пропусти, када је у питању заштита и чување архивске грађе.

Наша служба није у ситуацији, а то јој није ни циљ, да се бави оцењивањем ефикасности или неефикасности брзе или споре приватизације предузећа. Предузећа која су испунила правне обавезе неопходне за спровођење поступка приватизације, а налазе се на неким листама чекања, дужна су да укажу на формално-правне обавезе и оних који продају и оних који купују предузећа. Они, заједно са надлежним архивима, треба да поведу више рачуна о неопходности чувања и заштите архивске грађе.

Генерално посматрајући процес приватизације, односно трансформације друштвеног, тј. државног капитала, у друге облике својине пропраћен је и одређеним потешкоћама:

1. Страхом од новог власника,
2. Неуважавањем социјалног програма,
3. Недовољном селективношћу купаца (где је често цена на аукцији одлучујући фактор, што не мора да буде),
4. Унапред урађене активности без дозволе Агенције, на коју се дуго чека (вероватно због великих административних процедура, а у међувремену неликвидност предузећа се све више увећава),

5. Велики трошкови укњижавања непокретности и прикупљања документације везано за имовинско-правне односе,

6. Објављивање проспекта са непотпуним подацима (где, наравно, нико не помиње архивску документацију).

У таквој ситуацији, када је у питању заштита архивске грађе и регистратурског материјала друштвених и државних предузећа у процесу приватизације, можда би требало предложити да се ураде неке измене законских прописа у циљу бољег регулисања ове материје. Знајући да је законодавни скупштински процес дуг, можда би требало, у овом тренутку, ићи краћим путем.

Да би се заштитила архивска грађа приватизованих предузећа, требало би да се размисли о предузимању неких мера још у току самих припрема доношења програма приватизације. У том смислу, треба затражити од Агенције за приватизацију и Владе Републике Србије да предузме следеће:

1. Обавезати предузећа која иду у приватизацију о њиховој обавези заштите архивске грађе и регистратурског материјала, што треба унети и у програм приватизације,

2. Затражити од Агенције за приватизацију да у уговору о купопродаји обавезе купца о потреби заштите архивске грађе током процеса конституисања,

3. Купца већинског пакета акција Агенција треба да обавезе да сву архивску грађу друштвеног или државног предузећа, после извршеног конституисања, преда надлежном архиву у пописаном и сређеном стању.

Са овим и сличним проблемима наша служба треба да упозна ресорна министарства и Агенцију за приватизацију како би у законским прописима, везано за ову област, и архивска грађа наша место које јој, према Закону о заштити културних добара, припада.